

May Thorseth

Deliberativ demokrati – inledning

INFORMATIONSTEKNOLOGI I ALLMÄNHET och Internet i synnerhet skapar nya möjligheter och begränsningar för global demokrati. Ett huvudsyfte med denna artikel är att undersöka den globala demokratins kommunikativa möjligheter och begränsningar i ljuset av ett sådant sammanhang.

Demokrati kan definieras och förstås på olika vis, som direkt eller representativ, på en individuell, nationell eller global grundval. Här ska vi koncentrera oss på demokrati tolkad som deliberation, en process som förutsätter ett genuint meningsutbyte mellan parterna – till skillnad från politisk, representativ demokrati. Ett dylikt meningsutbyte kan föregå i olika medier, men här har vi fokuserat på elektronisk kommunikation på nätet. Internet möjliggör ett genuint meningsutbyte för långt fler än någon gång tidigare – både för individer och grupper. I princip kan alla med tillgång till Internet skaffa sig information om det de själva önskar. De territoriella gränserna mellan individer, grupper och nationer förlorar sin kraft som skiljelinjer och gränser. Av detta skäl är det meningsfullt att säga att Internet möjliggör en gränslös, global demokrati. Men betyder det att vi kan få en genuin global demokrati om bara alla blir uppkopplade?

Inledningsvis bortser vi från de empiriska begränsningar som ligger i att inte alla områden i världen är lika väl utbyggda. Politiska och ekonomiska hinder är reella begränsningar för möjligheten att utveckla global demokrati på elektronisk väg. Här ska vi istället koncentrera oss på att undersöka vilket slags kommunikation som detta elektroniska medium möjliggör. En central fråga är denna: Kan vilken fråga som helst bli föremål för deliberation på nätet, eller finns det viktiga begränsningar eller till och med hinder för ett demokratiskt meningsutbyte i detta medium?

Innan vi går vidare ska vi definiera vad vi menar med deliberativ – eller diskursiv – demokrati:

Som en social process skiljer sig deliberation från andra typer av kommunikation i och med att deltagarna är mottagliga för att förändra sina åsikter, preferenser, och synsätt under deliberationens gång, vilken inbegriper övertalningsförsök snarare än tvång, manipulation, eller lögn. (Dryzek, 2000, s. 1)

Den deliberativa demokratin skiljer sig från andra former av demokrati, som röstning, aggregering av intressen, konstitutionella rättigheter eller självstyre. Dryzek talar om den »deliberativa vändning» som har förnyat intresset för autentisk demokrati med deltagande av kompetenta medborgare (Dryzek, 2001, s. 1). Det finns olika uppfattningar om hur kommunikationen i en deliberation kan se ut; någon begränsar den till saklig argumentation, medan andra – som bl.a. Dryzek (2001), William Rehg (1997), Iris Marion Young (1998) – också vill tillåta retorik, humor, känslor, historieberättande och skvaller. Den enda viktiga grundbetingelsen är följande:

Den enda betingelsen för en autentisk deliberation är alltså kravet på att kommunikationen medför ett övervägande av preferenser på ett sätt som inte inbegriper tvång. Detta krav i sin tur utesluter all dominans genom bruket av makt, manipulation, indoktrinering, propaganda, lögn, egennyttiga uttryck, hot ... och alla försök att påtvinga en ideologisk konformitet. (Dryzek, 2001, s. 2).

Autentisk demokrati föreligger när de gemensamma besluten har genomgått en deliberativ process där övervägandet av intressen har skett utan tvång. En huvudpoäng är att parterna på en sådan grundval kan ändra sina preferenser som ett resultat av deliberationen.

Deliberationens möjligheter och begränsningar berör i första hand kommunikationens procedurella aspekter. Bland annat krävs transparens, det vill säga öppen och fri kommunikation, jfr Habermas och diskursetikens krav på den praktiska diskursen:

1. Varje kommunikativt kompetent subjekt måste ha tillåtelse att delta i diskursen.

II. Alla måste ha möjlighet att ställa frågor, lägga fram förslag och uttrycka sina behov, önsknings etc.

III. Ingen ska med tvång hindras från att använda de rättigheter som har specificerats i I och II. (Habermas, 1973 och 1983, Kettner, 1993, Thorseth, 1999, s. 111).

Matthias Kettner har preciserat dessa krav ytterligare, och lägger särskild vikt på transparens: frånvaron av en dold agenda och latent strategiska handlingar (Kettner, 1993).

En för tillfället öppen och intressant fråga är vilka slags problemställningar som kan bli föremål för kommunikation på nätet. Å ena sidan känner vi till att extrema terrorgrupper kan kommunicera obehindrat om metoder för att motverka demokratiska handlingar, samtidigt som andra undertryckta minoritetsgrupper kan uppnå en ökad kompetens för att delta i offentliga debatter genom möjligheten att kommunicera obehindrat med varandra på nätet först.

Den öppenhet som är knuten till deliberation på nätet hänger bl.a. samman med frånvaron av censur: Egenskaper som i andra sammanhang kan vara ett hinder för fri kommunikation – som kön, etniskt ursprung, sexuell läggning och annat – är mindre påträngande. T.ex. kan unga kvinnor i Saudiarabien utbyta åsikter om tvångsäktenskap med likasinnade utan att hindras av föräldrar eller andra auktoriteter. Undertryckta minoritetsgrupper i USA kommunicerar fritt med varandra på nätet, och kvalificerar sig på så sätt bättre för ett deltagande i en offentlig politisk kontext. Det är lätt att hitta goda exempel på att den elektroniska kommunikationen kan vara väl anpassad för deliberation. Vi har nämnt tillgängligheten och frånvaron av censur. En viktig fråga är emellertid om viktiga kollektiva beslut – sådana som vi vanligtvis kräver demokratiska beslut för – kan påverkas av elektronisk deliberation. Vi ska se lite närmare på några av de förutsättningar som förefaller nödvändiga för en deliberativ, diskursiv demokrati.

Global demokrati och elektronisk deliberation

DET ÄR PROCESSEN mer än det faktiska slutresultatet som kan avgöra om meningsutbytet har varit demokratiskt i en deliberativ

mening. Slutresultatet måste vara uttryck för ett frivilligt anslutande eller avvisande i förhållande till den sak som diskuteras. En viktig förutsättning är den fria och obehindrade kommunikationen i ett offentligt rum. Här dyker den första avgörande frågan upp: Kan Internet vara ett sådant offentligt rum – eller fungerar det snarare som privata rum, som slutna sällskap som innesluter några och utesluter andra? Särskilt intressant är frågan om huruvida deliberativ demokrati kan bidra till att upprätthålla en kulturell mångfald (*dissenting voices*) med hjälp av kommunikation på nätet. Eller är det t. ex. så att kulturkonflikter bara debatteras av likasinnade, och därmed förstärker dessa, snarare än att möjliggöra en ökad tolerans för skillnader? En sådan tolerans är nödvändig i en global demokrati.

Det avgörande är om den yttrandefrihet som nätet möjliggör bidrar till en ökad insikt i kulturskillnader, eller om det snarare är så att en mångfald av röster ändå inte är tillgänglig. Här förutsätter vi att en mångfald av olika röster är nödvändig för att skydda det demokratiska idealet, eller med andra ord: det skulle inte vara någon poäng med ett meningsutbyte om alla hade samma uppfattning.

En viktig poäng med deliberativ demokrati är den procedurella processen på vägen till upplyst samtycke. Den förutsätter, som vi har sett, öppen och fri kommunikation i ett offentligt rum. Detta berör kärnan i deliberationen: Det är särskilt när samtycke inte föreligger som det finns ett behov av deliberation. En viktig förutsättning är därmed att parterna utsätts för avvikande uppfattningar och preferenser. Låt oss kort se på ett viktigt argument framfört av Onora O'Neill, där hon refererar till Kant och »the public use of reason» (O'Neill, 1989, s. 46). Här associeras genuin kommunikation med tolerans och autonomi – parterna i deliberationen måste vara autonoma på ett sådant sätt att de inte hindras av internt eller externt tvång när de argumenterar för olika åsikter.² Huvudargumentet är att autonomi är viktigt för att garantera en mångfald av röster. Samtidigt finns det även en logisk poäng: Om deliberation kräver en genuin kommunikation mellan autonoma parter måste det föreligga en mångfald av parter och åsikter.

De kommunikativa och procedurella förutsättningarna för deliberativ demokrati tycks så långt vara följande:

- öppen och fri kommunikation (frånvaro av censur och annat externt tvång)
- parterna måste känna till avvikande åsikter
- en mångfald av röster måste vara tillgänglig.

Global demokrati kräver en kulturell mångfald, och måste sålunda vara mångkulturell. Men vad innebär det? Är det tillräckligt att alla slags åsikter flyter fritt i elektroniska medier? Uppenbarligen inte – vi har redan förutsatt att det finns vissa procedurella krav som måste vara uppfyllda. Inom debatten om deliberativ demokrati har flera hävdade att det dominerande, sakliga meningsutbyte som präglar den offentliga politiska debatten utesluter många individer och grupper. Därför bör man tillåta en mångfald av olika röster i den politiska deliberationen. Iris Marion Young har bl. a. hävdade att retorik och historieberättande är kommunikationsformer som måste kunna accepteras (Young, 1998, i Dryzek 2001, s. 68).

I det följande ska vi se på några omständigheter som talar mot att en deliberation på nätet kan bidra till global demokrati. Det bygger på ett argument av Cass Sunstein (2001). Det hänger samman med filtrering, att många silar fram information på ett sådant sätt att de bara tar till sig det de själva önskar. Om det visar sig vara riktigt kan vi inte tala om nätet som ett lämpligt medium för deliberation.

Deliberation och filtrering

I ETT TANKEEXPERIMENT beskriver Sunstein en situation som illustrerar vad som står på spel när IT gör det möjligt för oss att endast filtrera fram den information som vi själva önskar (Sunstein, 2001). Han ber oss föreställa oss ett samhälle där alla har förmågan att själva filtrera det de önskar läsa, se och höra. Alla publicerar sin egen tidning *Daily Me*, där de bara får information om det de önskar – t. ex. kan vi tänka oss att någon endast är intresserad av information om sport och väderleksrapporter, medan andra kan tänkas in-

tressera sig ensidigt för information om islamistiska terrorgrupper. Sunstein själv refererar särskilt till hatgrupper. Även om det bara är ett tankeexperiment är det likafullt sant att vi snart kommer vara i stånd till att få en större andel av vår dagliga information genom filter. Detta hänger delvis samman med det teknologiska imperativet: »När något är teknologiskt möjligt att göra, så gör det!». En viktig fråga är emellertid om de flesta människor kommer att reagera på detta sätt när de ställs framför alla de val som de måste göra. Skräckscenariot *Daily Me* skulle vara ett hot mot global demokrati om väldigt många ägnar sig åt systematisk filtrering, och slutar att intressera sig för den kommunikativa gemenskap som krävs för att kunna upprätthålla en demokrati.

En möjlig reaktion när man ställs framför oändligt många val är att man väljer den lättaste vägen:

Men när det finns så många möjligheter, kommer många människor att ta vara på möjligheten att bara lyssna till de åsikter som de själva håller med om. (Sunstein, 2001, s. 57).

Problemet är alltså att ett stort antal valmöjligheter kommer att leda till att många människor endast kommer att lyssna till de åsikter som de sympatiserar med i utgångsläget. Sunstein fortsätter med att påpeka att det är en »naturlig mänsklig tendens» att göra val som inte stör vår förutfattade syn på världen. Detta är självfallet ett empiriskt argument, men empiriska argument är troligtvis de enda som är tillgängliga här – det finns inga logiska eller andra knock-down-argument som kan avfärda en sådan slutsats. Internet skiljer sig i det hänseendet knappast från skriftliga medier, som tidningar: De flesta läser de tidningarna där de förväntar sig få sina egna åsikter bekräftade, och försöker undgå att exponeras för obehagliga och divergerande synpunkter – särskilt om det finns för lite tid till filtrering! Många människor väljer vad de betraktar som behagligt och okontroversiellt. En relevant fråga beträffande Internet är denna: Är det rimligt att anta att filtrering vid bruket av Internet innebär en större fara än vid bruket av andra icke-elektroniska medier? Är det till exempel svårare att upprätthålla en kritisk distans

till den information man tillägnar sig på nätet i jämförelse med den man läser i tidningar eller får genom tv?

Autonoma val

FÖR ATT UPPFATTNINGAR ska vara uttryck för fria val måste de vara grundade på autonomi. Rätten och möjligheten att vara auktoriteten bakom ens egna val är central för autonomi. Vi ska strax betrakta ett litterärt exempel på en person som inte är autonom i den betydelsen. Det gäller Stepan Arkadjevitj i *Anna Karenina*:

Stepan Arkadjevitj höll sig med en liberal tidning, men inte någon ytterlighetsgående utan ett av det frisinnade flertalets organ. Fast varken vetenskapen, konsten eller litteraturen i egentlig mening intresserade honom höll han sig ändå med bestämda åsikter på dessa områden, nämligen dem som företrädde av hans tidning och dess stora parti, och han ändrade dessa åsikter endast då majoriteten inom partiet ändrade dem eller rättare sagt, han ändrade dem inte alls utan det var åsikterna själva som oförmärkt omgestaltade sig inom honom. (Tolstoj, 2003, s. 13. Citat och kommentar i Dworkin, 1978, s. 160, och i Feinberg, 1986, s. 380).

Här är det viktigt att förstå autonomi som autenticitet. Denna saknas hos Stepan Arkadjevitj, dels för att han inte själv är källa till sina egna uppfattningar, men mest för att han inte är i stånd att göra reda för dem.³ Han har okritiskt tillägnat sig uppfattningar lånade från andra, utan någon ytterligare reflektion över varför de är värdefulla och förtjänar respekt. Huvudpoängen här är att man måste kunna göra reda för de ståndpunkter man förfäktar för att kunna sägas vara autonom – det är självfallet inte ett uttryck för bristande autonomi om man delar uppfattning med andra! Stepan Arkadjevitj ändrar uppfattningar lika lätt som han byter hatt:

Stepan Arkadjevitj valde varken tankeströmningar eller åskådningar utan tankeströmningarna och åskådningarna kom till honom av sig själva, precis på samma sätt som han inte valde formen på sin hatt eller snittet på sin rock utan tog den hatt och

den rock man visade honom. Att äga åsikter var för honom, som levde i ett samhällslager där det hos män vid mogen ålder krävdes en viss intellektuell rörlighet, lika nödvändigt som att ha en hatt. (op.cit.).

Denna berättelse om Stepan Arkadjevitj är en historia om konformitet beträffande val av vilka tidningar man läser och vilka kläder man har på sig. Även om dessa inte hör till de mest grundläggande valen i livet, är de likafullt viktiga för att definiera vem en person är.

För vårt sammanhang, med utgångspunkt i Internet, är det intressant att dra paralleller. Om identifikationen med en grupp blir väldigt stark kommer det troligtvis att förstärka kravet på konformitet – och samtidigt minska kravet på autonoma val – man uppsöker de hemsidor som med största sannolikhet bekräftar ens egen identitet.

Om detta argument om icke-autentiska val är hållbart, kan det förefalla som om det finns goda skäl för bekymmer över att exponera de flesta människor för en lång räkka val beträffande de värden som är grundläggande för folks välfärd. »Val» av offentlig hälsovård och yttrandefrihet är exempelvis val på en annan nivå än till exempel val av vilken film vi önskar se på bio. Medan hälsovård och yttrandefrihet är grundläggande värden i en demokrati, kan man knappast säga detsamma om filmval på bio. Samma argument är också giltigt för den demokratiska deliberationen kring andra gemensamma förmåner: Filtrering skulle kunna försvaga den demokratiska, deliberativa processen, genom möjligheten att filtrera bort grundläggande gemensamma värden. Vi argumenterar här för att tillgången till en mångfald av åsikter, värden och kulturer är ett sådant gemensamt värde i en global demokrati. Ett sätt att dämna upp för filtreringsproblemet är att rätta till det med informations-pooler på nätet, så att alla riskerar att träffa på en mångfald också när de söker efter en bestämd gemenskap.

Något som kan mana till eftertanke är följande exempel: På de norska politiska partiernas hemsidor är det bara Fremskrittspartiet som har länkar till sina partimotståndare!⁴ Ett annat exempel för alla som vill främja demokratiskt meningsutbyte på nätet: På den politiska hemsidan – bloggen – för demokraternas kandidat

Kerry finns en länk till President Bushs blogg, men det är bara en förlöjligande kopia av presidentens blogg.⁵ Dessa exempel tyder på att anpassningen för deliberation på nätet inte har kommit särskilt långt, och är tillfälligt distribuerad. Detta kan man tänka sig förbättrat med tiden. Den springande punkten är likväl denna: även om man förbättrar förutsättningarna för deliberation genom att etablera informationspooler och länkar till motståndare finns det ändå ingen garanti mot filtrering. Tillgången på många valmöjligheter och bristen på tid kommer ändå att vara riskfaktorer, på det sätt som Sunstein har påpekat.

I jämförelse med medier i Stepan Arkadjevitj ryska 1800-talsaristokrati, finns det knappast någon anledning att tro att modern IT i vår tid kommer att bidra till mer autonoma val. Autonomi förstådd i ljuset av deliberativ demokrati – och i förlängningen av de ideal som gäller för diskursetikens begrepp om fri och öppen kommunikation – är alltid socialt konstituerad: Ens egen autonomi är beroende av andra autonoma individer. På denna punkt följer vi Habermas precisering av autonomi som förutsätter ett beroende av andra som också är autonoma:

Från intersubjektivitetsteorins ståndpunkt, signifierar autonomi ... det oberoende hos en person som har möjliggjorts genom de reciproka igenkännande relationer som endast kan existera i konjunktion med den andres motsvarande oberoende. (Habermas, 1993, s. 43).

Filtrering kommer i likhet med manipulation och annan dold kommunikation att vara oförenlig med autonomi – vilket, som vi har påpekat tidigare, är en viktig förutsättning för deliberation. Det är med andra ord inte tillgången på tillräcklig information som i sig kan garantera ett genuint, deliberativt meningsutbyte, även om det är en nödvändig förutsättning. Det avgörande kännetecknet hänger samman med deliberationens procedurella förutsättningar. Tillgången på autonoma andra är en sådan förutsättning. Filtrering så som Sunstein tänker sig den är därför oförenlig med den form av autonomi som vi har förutsatt i argumentet.

En av IT-ålderns etiska utmaningar är att försöka förhindra att grundläggande demokratiska värden utsätts för filtrering. Om Internet bidrar till ett ökat antal slutna kommunikationsgemenskaper på nätet kan det givetvis hota mångfalden av autonoma röster i en mångkulturell och global värld.

The public forum doctrine

BEGREPPET »PUBLIC FORUM DOCTRINE» är hämtad från Cass Sunstein (2001). Det refererar till gator och parker, eller gathörn, i den mån de är platser vilka präglas av en heterogen offentlighet (Sunstein, 2001, s. 28–29). De viktigaste kännetecknen hos sådana fora är:

- I. att ge tillgång till en heterogen offentlighet
- II. att ge tillgång till bestämda fora
- III. att garantera gemensamma erfarenheter.

Utöver gator och parker kräver den offentliga forumdoktrinen också andra institutioner, som tidningar, tidskrifter, tv. Dessa benämner Sunstein »general interest intermediaries». Huvudtanken är att folk på detta sätt inte bara finner det de letar efter, utan att de samtidigt även utsätts för en mångfald av teman, samt oplanerade möten genom dessa medier. *General interest intermediaries* representerar motsvarigheten till *Daily Me* som alltså är möjlig med filtreringens hjälp. De gemensamma medier som Sunstein kontrasterar med de filtrerade och personifierade menar han kan spela en viktig roll för att säkra de sociala banden i samhället.

Som ett tankeexperiment är det nyttigt att tänka igenom förutsättningarna för och konsekvenserna av de olika slags medier som nämns hos Sunstein. Genom sin beskrivning får han fram några av de kännetecknen som är viktiga för deliberation och demokrati. Samtidigt är det viktigt att se varför filtrering kan vara ett hot mot global demokrati. Kärnan i argumentet vilar på några normativa uppfattningar om vilket slags globalt samhälle som vi anser vara önskvärt. Sunstein talar om sociala band – jag vill samtidigt poängtera att de etiska banden är minst lika viktiga, i första hand

de moraliska förpliktelser som vi bör erkänna gentemot varandra. Om centrala politiska angelägenheter i en väsentlig grad överläts till deliberation på nätet finns det en överhängande fara för att det flerkulturella uttrycket försvagas av två viktiga skäl: långt ifrån alla är uppkopplade, och det finns stora variationer i de ämnen som blir föremål för deliberation på nätet. Vi vet t.ex. att många ungdomar som lever i strängt religiöst ortodoxa, icke-västerländska miljöer på detta sätt kan få kontakt med en liberal västerländsk kultur. De möter denna andra kultur i ett rum som relativt till den dominerande ortodoxa kulturen de annars besöker är ett slutet rum. De kan välja att påverka samhället de lever i utanför nätet, eller de kan upprätthålla ett hemligt rum vid sidan av det icke-demokratiska de lever i utanför nätet. Den avgörande frågan tycks vara denna: Kan IT och Internet stärka de sociala och etiska samhällsbanden globalt, eller kommer de nödvändigtvis bidra till en försvagning?

Många människor tror att den elektroniska kommunikationen är en huvudorsak till förlusten av samhällsband. Till en viss grad finns det fog för att tro att IT kan dra i en sådan riktning – kommunikationen mellan individerna kan bli öppnare men samtidigt mindre förpliktande när man bara träffar ett utdrag av varandra på nätet. Samtidigt är det lika viktigt att förstå att IT långt ifrån är den enda orsaken till denna förlust, som vi snart ska se. Vi ska jämföra Internet med en annan mötesplats utanför nätet.

Gemensamma möteplatser utanför nätet

FÖR MÅNGA MÄNNISKOR är tv ett gathörn – eller en »street corner» (Sunstein), här möter man likasinnade, och samtidigt folk med avvikande åsikter. På olika tv-kanaler finns det många debattprogram som har många åskådare, och därför fungerar de som medier för allmänheten (»general interest intermediaries» hos Sunstein). Många får kännedom om andra människors uppfattningar genom sådana program, kanske i långt större utsträckning än de får genom att chatta på nätet. Det finns emellertid en viktig skillnad mellan tv-tittande och Internetchat som kan peka i riktning mot att tv kan vara ett långt större hot för en grundläggande

demokratisk deliberation i samhället. Det har att göra med skillnaden mellan att vara *åskådare* och *deltagare*. Att kommunicera med andra på nätet är en *aktiv* handling, medan att betrakta en debatt på tv till en början framstår som en *passiv* handling, det kräver inget deltagande i debatten. Man vet emellertid lite om vilka personer som använder dessa olika »gathörn», och vilka andra gathörn de eventuellt använder utöver dem. Men givet att passivt tv-tittande kan jämföras med aktivt chattande på nätet, finns det – isolerat sett – ingen anledning att tro att Internet i sig bidrar i större grad till att försvaga de etiska banden i samhället.

Moderna, mångkulturella och globala samhällen har många gathörn och platser där allmänintressen förmedlas. En uppenbar utmaning för att stärka de etiska och sociala band som är nödvändiga i en demokrati är att få folk att delta snarare än att vara passiva åskådare när de förhåller sig till en mångfald av intressen – allmänintressena. Kanske kan en lämplig tillrättläggning av nätet öka intresset och deltagandet, så som man har erfärut i några få kommuner i Norge där man har etablerat politiska mötesplatser på nätet.

Om tv-debatt och debatt på nätet – ett exempel

KRIMINOLOGIPROFESSOR THOMAS MATHIESEN har argumenterat för att några av debattprogrammen på tv bidrar till en förenkling av komplexa problemställningar. Han refererar konkret till det norska debattprogrammet »Holmgang» och ett tillfälle då bestraffningen av våldsamma kriminella diskuterades. Enligt Mathiesen uppträdde programledaren som »kung, domare och åklagare i en och samma roll», inte som debattledare (*Aftenposten*, 5 oktober 2003). Den fara som Mathiesen pekar på är att programledaren därmed bidrog till en onyanserad framställning som ledde till den upplagda slutsatsen att vi bör straffa kriminella hårdare. En sådan slutsats är emellertid högst omstridd, inte minst från professionell synvinkel, och Mathiesen var väldigt upprörd över detta »general interest»-tv-program. Detta program bidrog på intet sätt till att utvidga perspektivet, åskådarna blev snarare manipulerade.

En sätt att möta utmaningen från sådana manipulativa tv-program

skulle kunna vara att etablera en kriminalpolitisk hemsida, enligt Mathiesen. Han refererar till den engelska hemsidan »State Watch» som ett exempel på ett sådant nätställe. State Watch är en organisation som undersöker övervakningen av folk inom Schengen. Ca 1,5 miljoner människor besöker dessa sidor årligen.

Sådana »institutioner» på Internet kan uppenbarligen vara ett sätt att möta den utmaning som uppstår i och med förlusten av samhällsband på grund av manipulativa förmedlare av »allmänintressen» – oberoende av om förlusten orsakas av filtrering i elektroniska medier, eller i andra medier, som debattprogram på tv.

På grundval av diskussionen ovan är det tre etiska utmaningar vi står inför:

- I. filtreringshotet
- II. den passiva åskådarpositionen som ersättning för ett genuint deltagande
- III. hotet från manipulativa tv-program.

En gemensam egenskap hos dessa hot och utmaningar hänger samman med konforma åsikter och icke-autentiska val.

Frihet och autonomi

DET STÖRSTA HOTET med filtrering och manipulativa tv-program är det som hotar ett öppet och obehindrat deltagande i en genuin kommunikation. Det hotar den autonomi som är en förutsättning för detta slags kommunikation. Det faktum att informationsteknologin ger folk tillgång till en obegränsad mängd valmöjligheter pekar inte i riktning mot mer autonoma kommunikationsdeltagare, som vi har sett. Snarare kan det motsatta tyckas vara fallet, åtminstone om vi går med på att tidsfaktorn gör att de flesta hellre förenklar sina val, och går till de ställen (tidningar, på nätet) där de förväntar sig att få sina egna uppfattningar bekräftade. Vi ska se på några begrepp om frihet, särskilt yttrandefrihet, som stödjer detta argument. Det första härstammar från Cass Sunstein (2001), och speglar det som har sagts ovan om »the public forum doctrine» och »general interest intermediaries».

Frihet består inte enbart i tillfredsställandet av preferenser utan också i möjligheten att få ens preferenser och trosuppfattningar formade under anständiga förhållanden – i förmågan att låta ens preferenser formas efter mötet med en tillräcklig mängd information, och även med ett tillräckligt brett och varierat urval av valmöjligheter. Det finns ingen garanterad frihet i ett system som har förbundit sig till *Daily Me*. (Sunstein, 2001, s. 50).

Sunstein introducerar ett begrepp om anständiga betingelser («decent conditions»). Dessa betingelser refererar till de betingelser som vi känner igen från diskursetikens ideal om fri kommunikation och autonom anslutning eller avvisning (Habermas) och deliberativ, diskursiv demokrati (Dryzek).

Så långt har vi baserat argumentationen på en viktig premiss, nämligen att en mångfald av autonoma röster är avgörande för deliberation och deliberativ demokrati. Deliberationsprocessen förutsätter att inte alla är likasinnade, och deliberation mellan likasinnade tycks därför inte kvalificera sig som »decent conditions» för att göra genuina och autonoma val med hjälp av olika uppfattningar. I bakgrunden spökar risken med homogenitet, mer extrema grupper och gruppolarisering:

Begreppet *gruppolarisering* refererar till något mycket enkelt: *Efter en deliberation är människor benägna att förflytta sig till en mer extrem position i den riktning som gruppens medlemmar från början tenderade åt.* (Sunstein, 2001, s. 65).

Den avgörande frågan är huruvida en deliberation mellan likasinnade nödvändigtvis leder till en utveckling av mer extrema åsikter. Det kan förefalla som om svaret både är ja och nej. Hatgrupper och nazistgrupper är sådana som Sunstein refererar till. I ett sådant sammanhang finns det många belägg för att argumentet är trovärdigt. Men det finns andra grupper som visar att utfallet av en deliberation med likasinnade inte nödvändigtvis leder till konformitet och extrem gruppolarisering. Undertryckta minoritetsgrupper är ett exempel. I ett sådant sammanhang kan poängen med en Internet-deliberation vara att hjälpa till att utveckla de egna ståndpunkterna

innan gruppen kommer till orda i den offentliga debatten. På så sätt blir kommunikationen med likasinnade ett redskap för att kvalificera sig för ett mer offentligt deltagande.

De två olika sammanhangen antyder att målsättningen med kommunikationen skiljer sig åt i de båda fallen: För hatgrupper är det viktigt att få extrema ståndpunkter bekräftade för att undvika motargument; för undertryckta minoriteter som vill höras i den offentliga debatten är det viktigast att få hjälp med att kvalificera argumenten för en offentlig debatt. Då är det särskilt en poäng med att de också är väl bekanta med en mångfald av åsikter. Den deliberation – och filtrering – som förekommer i de två sammanhangen har olika funktioner: för extremisterna tycks det handla om att styrka de uppfattningar de redan bekänner sig till genom att stänga ute andra åsikter; för undertryckta minoriteter kan det tyckas som om deliberation och filtrering är medel för att bli bättre kvalificerade för kommunikation i mer offentliga rum. I det första fallet är det *värden* som bekräftas; i det andra fallet är det *kunskap* som bestyrks. En preliminär slutsats är därmed att deliberation och filtrering inte nödvändigtvis måste stå i ett motsatsförhållande, så som Sunstein tycks förutsätta.

Reflektionen över dessa exempel visar att det inte finns något entydigt svar på frågan om informationsteknologi och Internet är hot mot deliberativ demokrati – och mot upprätthållandet av ett mångkulturellt samhälle inom de globaliseringsprocesser som denna teknologi uppenbarligen bidrar till.

Här ligger vårt fokus på att undersöka om informationsteknologi, och särskilt elektronisk deliberation på Internet, kan stärka de sociala och etiska samhällsbanden globalt, eller om de måste bidra till en försvagning. Så här långt har vi inte nått någon entydig slutsats. För att komma vidare ett steg ska vi fortsätta undersökningen med att se närmare på betydelsen av privatliv, kontroll och offentlighet – faktorer som tycks påverka deliberationen i en väsentlig grad.

Privatliv, kontroll och offentlighet

INDIVIDUELL FRIHET OCH särskilt yttrandefrihet är avgörande

för demokratisk deliberation. Det ökade inflytandet av en offentlig och privat kontroll med hjälp av modern informationsteknologi hotar denna frihet. Vi ska se att den moderna informationsteknologin kan innebära ett hot mot den genuina yttrandefrihet och individuella autonomi som är så viktig för politisk suveränitet. Hotet kommer från konsumentsoveräniteten och behovet av en skyddad privatsfär.⁶ Konsumentsoveränitet berör rätten till skydd mot insyn i privata intressen, och kan associeras med negativ frihet (Berlin, 1969)⁷ och negativ tolerans (Kukathas, 1997)⁸, medan politisk suveränitet kräver positiv frihet (Berlin, op.cit.) och positiv tolerans (Addis, 1997)⁹. Konsumentsoveränitet och negativ frihet berör bl. a. rätten till att välja fritt utan inblandning från andra, medan yttrandefrihet och politisk suveränitet berör oss som medborgare (eng. *citizens*), som engagerade i debatten om omstridda värden. Politisk suveränitet förutsätter i detta perspektiv positiv frihet, i första hand en tillgång på sammanslutningar där kommunikationen inte hindras av internt eller externt tvång.

En ökad grad av negativ frihet kan ses som ett tecken på att de etiska och sociala samhällsbanden är på väg att lösas upp. Informationsteknologin tycks öka behovet av lagar och regler för att skydda konsumentintressena. Demokratisk deliberation och gemensam reflektion ersätts gradvis av mer privat och offentlig kontroll. En försvagning av den etiska reflektionen över omstridda normer och värden påverkar uppfattningen om folks rättigheter och plikter som medborgare, eftersom politisk suveränitet förutsätter både yttrandefrihet och en förpliktelse att delta i deliberation med andra än bara likasinnade. Om konsumentsoveräniteten och det negativa frihetsbegrepp som den grundar sig på blir dominerande, finns det fog för bekymmer över att den positiva frihet som är anknuten till demokratiska värden och politisk suveränitet försvagas. Vi kan fortfarande stå inför en mångfald av kulturella normer, men utan någon gemensam förpliktelse att garantera ett politiskt deltagande för alla.

Privat konsumtion och politiskt deltagande behöver inte längre ha särskilt mycket med varandra att göra. Frågan blir då hur vi ska definiera förhållandet mellan privat och offentligt. I boken *The*

Limits of Privacy utmanar Amitai Etzioni (1999) skillnaden mellan privat och offentligt från en kommunitär position.¹⁰ I likhet med Sunstein är också Etzioni bekymrad för samhällsbanden, och för huruvida ökad kontroll och behov av övervakning pekar i riktning mot ett bristande förtroende i samhället. För vår fråga är den centrala angelägenheten de förändringar som berör etiskt ansvar. En ökad efterfrågan på kontroll, antingen av staten eller privata institutioner, tycks vara ett tecken på moraliskt förfall vad det gäller politisk suveränitet och demokrati. Eftersom nätet är världsomfattande och kan påverka på sätt som ingen kan kontrollera kan det finnas fog för bekymmer om huruvida en mångkulturell global demokrati kan realiseras.

Det etiska ansvaret i ett samhälle kan bara garanteras genom förtroende, inte genom kontroll och övervakning. Det nödvändiga förtroendet förutsätter yttrandefrihet. Men för att yttrandefrihet och förtroende ska leda till etiskt förpliktande relationer krävs också ett skydd av privatsfären. Ett sådant skydd måste även det grunda sig på förtroende, inte övervakning. En privatsfär kräver med andra ord både frihet och skydd, samtidigt som en privatsfär uppenbarligen kan innebära ett hot mot friheten. Det sista tycks vara förhanden när den privata sfären måste skyddas med hjälp av externa medel, som övervakning. En etisk utmaning är att undersöka villkoren för att den frihet som den globala elektroniska kommunikationen möjliggör, inte samtidigt försvinner genom extern kontroll och övervakning. Amitai Etzioni föreslår följande:

Det betyder, att det bästa sättet att minska behovet av statlig kontroll och inblandning är att minska den privata sfären. (Etzioni, 1999, s. 213).

Det mest effektiva sättet att motverka kontroll och övervakning är alltså att minska den privata sfären. Han diskuterar olika grupper som försöker utvidga privatsfären för att uppnå mer frihet genom att undandra sig offentlig kontroll. Paradoxalt nog ser resultatet av ansträngningarna ut att ha motsatt effekt:

De oupphörliga ansträngningarna från grupper som American

Civil Liberties Union (ACLU) för att utvidga den privata sfären framtvingar, paradoxalt nog, en ökning av den statliga inblandningen. (op. cit.).

Han talar om en tendens att undergräva den egna intentionen:

ACLU drivs av en atomistisk vision av frihet. Den föreställer sig isolerade individer, beväpnade med rättigheter och obehindrade av plikter. Denna vision överensstämmer inte med verkligheten. När vi betraktar samhället ser vi inte isolerade individer. Vi ser snarare konstellationer av människor i sammanslutningar ... Dessa grupper uppstår naturligt när människor lämnas i fred. Detta förklarar den stora paradoxen med ACLU. Dess atomistiska ideal är så onaturligt att dess förverkligande (om möjligt) skulle kräva en starkt betvingande makt. Så kommer det sig att en organisation som endast ägnar sig åt individuella rättigheter, i praktiken strävar mot statens totala utvidgning. (Etzioni, 1999, s. 214, citat från Danahoe, 1994, s. 59–68).

Det intressanta i detta resonemang är påståendet om att en total hänigelse till idealet om individuella rättigheter i praktiken leder till en betydligt större statlig styrning. Ju mer privatiserat personskyddet är, desto större blir behovet av kontrollinstanser för att garantera detta skydd. För att motverka en sådan tendens bör vi därför reducera behovet av offentlig kontroll, eftersom en utvidgad privatsfär ofta nödvändiggör statligt introducerade gränser för privata val (Etzioni, 1999, s. 214).

De hot som intresserar oss här gäller risken för att de etiska problemställningarna reduceras till regler och kontroll. Frågor om legitimitet reduceras till frågor om legalitet, om juridik. Bote-medlet mot förlusten av förtroende och autonomi i samhället visar sig ofta vara utvidgade regler och mer kontroll. En sådan strategi leder emellertid till motsatsen av det som var avsikten, för där kontrollmekanismer först har ersatt ett ömsesidigt förtroende mellan medborgarna finns det få anledningar att tro att förtroendet kan återvinnas genom ökad kontroll. Detta argument har tyngd på många områden – den elektroniska verkligheten skiljer sig knap-

past från andra sammanhang i så mån. Det finns ingen extern kur mot förlusten av förtroende till ett öppet och fritt meningsutbyte. Ett genuint meningsutbyte – en deliberation – skulle med största sannolikhet vara en bättre hjälp. Huvudskälet är att de utvidgade möjligheterna för deltagande i ett sådant meningsutbyte kommer att fungera som ett bålverk mot en icke-informerad uppslutning bakom regler.

När autonomin och förtroendet stärks minskar med andra ord behovet av kontroll. Detta är en av de utmaningar vi står inför i en teknologiskt globaliserad värld. Först och främst behöver vi en pågående diskussion om utmaningen att motverka reduktionen av etiska problemställningar till regler och kontroll; autonomin och förtroendet måste stärkas för att reducera de negativa resultaten av fler kontrollmekanismer.

Mer global demokrati och kulturell mångfald
på grundval av den nya informationsteknologin?

I DET FÖREGÅENDE har vi grundat resonemanget på två huvudargument:

Argument 1:

Ett offentligt rum där alla utsätts för oplanerade möten med människor med avvikande uppfattningar är nödvändigt för ett demokratiskt meningsutbyte (deliberation). Ett sådant rum kan garanteras genom medier som tillvaratar allmänintressena i samhället (general interest intermediaries). Det offentliga rummet måste fungera så att medborgarnas autonomi (politiska suveränitet) inte reduceras till konsumentsoveränitet (consumer sovereignty).

Argument 2:

Tröskeln för att kunna delta i offentliga meningsutbyten varierar. Därför finns det ett behov av gemensamma erfarenheter och en heterogen offentlighet (jfr Sunsteins »street corners» och »general interest intermediaries»). En isolering innanför slutna sällskap av likasinnade kan hota den kulturella mångfalden.

Vår viktigaste problemställning är huruvida Internet kan bidra positivt till utvecklingen av en global demokrati. På grundval av de två argumenten ovan kan vi formulera följande frågor:

- I. Kan Internet vara ett lämpligt medium för att erbjuda upplysta informationspooler och fri kommunikation (jfr kraven på en heterogen mångfald samt fri och öppen kommunikation)?
- II. Hur reellt är hotet att Internet mer än andra medier bidrar till slutna sällskap där deliberation endast sker mellan likasinnade?

Låt oss kort återvända till debattprogrammet »Holmgang» från norsk tv, som ett exempel på ett ställe där man riskerar att bli utsatt för manipulation i ett offentlig rum. Detta jämför vi med filtreringshotet på nätet. I bägge fallen är det autonoma meningsutbytet under press. I fallet med debattprogrammet antydde vi att hotet delvis kan hänga samman med åskådarperspektivet, och att tv på så sätt kan innebära en större risk än Internet eftersom det sistnämnda kräver deltagande. Det allvarligaste hotet i tv-sammanhang är emellertid programledarens roll. Enligt Thomas Mathiesen uppträdde han som »kung, domare och åklagare i en och samma roll», och ska därmed ha manipulerat åskådarna till uppfattningar grundade på en grov förenkling av en komplex problemställning (besträffning av våldsamma kriminella). Han föreslår Internet som en plats där man kan etablera debattföra för att motverka denna typ av manipulation.

På grundval av kritiken mot programledaren i fråga kan vi tänka oss att ett deliberativt meningsutbyte på nätet skulle kunna realiseras om de krav som vi har nämnt på de kommunikativa procedurerna är uppfyllda: alla som besöker en hemsida måste få tillräcklig information om divergerande åsikter, kommunikationen måste vara fri från manipulativ styrning, och vem som helst måste kunna delta på samma villkor. Allt detta kan troligtvis tillrättaläggas. Men ett huvudproblem återstår att lösa: Den eller de som är ansvariga för tillrättaläggandet får inte själva favorisera sina egna särintressen. Samtidigt är neutralitet en utopi om vi kräver ett engagerat deltagande.

Den viktigaste utmaningen måste vara att alla individuella sär-

intressen samtidigt ska kunna genomgå en offentlig prövning. Då kommer de inte längre vara privata, då kommer de istället vara konstituerade i ett offentligt rum. Detta kommer att bli möjligt att uppnå på nätet – så kallade moderatörer är vanliga på många hemsidor.

Men fortfarande återstår en viktig fråga: hur kan man garantera att det deliberativa meningsutbytet på Internet kan spela någon roll för utvecklandet av en global deliberativ demokrati? Hur kan vi med andra ord etablera en förbindelse mellan det som sker på nätet och det som sker i den verkliga världen utanför? Man skulle kunna tänka sig att detta i princip kommer vara löst om alla har lika möjligheter till uppkoppling, och man skulle kunna dra slutsatsen att Internet har en potential för att bidra till att garantera global demokrati. Likväl finns det anledning att tro att ett öppet och fritt meningsutbyte knappast kan komma till stånd globalt även om alla har tillgång till samma elektroniska kommunikationsteknologi. Vi har redan nämnt de flesta argumenten, och summerar dem i några punkter nedan:

- Ställda inför alla de val som Internet möjliggör kommer de flesta att önska en förenkling, och blir därmed inte bekanta med en mångfald av uppfattningar.
- P.g.a. strukturella och andra olikheter kommer det att finnas en asymmetri mellan olika behov som ska tillfredsställas genom deliberation.
- Det kan komma att bli problem med att upprätthålla ett engagemang hos flertalet när maktstrukturer och utrymmen för påverkande av den offentliga politiken blir ännu mer oöverskådliga än hittills (i likhet med problemet med lågt valdeltagande som finns på många platser i dag).
- Oöverskådliga maktstrukturer kommer att skapa osäkerhet, de kommer att skapa ett behov av ökad kontroll, som i sin tur kommer att försvaga förtroendet mellan aktörerna.
- En ond cirkel mellan ett försvagad förtroende till kommunikation och en ökad elektronisk kontroll kommer att bidra till att reducera det etiska ansvaret till juridisk kontroll.

Avslutande kommentarer

VI HAR DISKUTERAT olika hot mot yttrandefriheten, den viktigaste förutsättningen för global, deliberativ demokrati. Internet är det medium som framför något annat kan möjliggöra ett globalt meningsutbyte utanför demokratiskt etablerade och representativa fora. Således kan den elektroniska deliberationen på nätet undanröja två viktiga hinder för global demokrati: censur och frånvaron av offentliga fora för debatt. Vår tids upplysningsprojekt är en etisk utmaning som går ut på att försöka realisera en deliberativ, diskursiv demokrati. På Internet är det möjligt att designa kommunikationssystem så att folk utsätts för »deliberative opinion polls» (Sunstein, 2001, s. 86). Ett upplyst meningsutbyte mellan folk med olika åsikter kan bli mycket enklare tack vare detta medium. Folk som annars inte träffar varandra får nu en möjlighet till det. Likväl ges det ingen garanti för att kommunikationen kommer att bli friare än tidigare. Låt oss se på följande citat av John Dewey:

Föreställningen att tanken och dess uttryck nu är fria bara därför att de lagliga restriktioner som en gång rådde är borttagna är absurd. Utbredningen av denna föreställning bevarar samhällskunskapen i ett infantilt tillstånd. Detta därför att den inte erkänner vårt centrala behov av att ha tillgång till begrepp som kan användas som redskap i en riktad undersökning, och som är testade, anpassade och utvecklingsbara. Aldrig har någon människa eller någon tanke befriats blott genom att lämnas i fred. (Dewey, 1927, s. 168).

En huvudpoäng mot slutet av citatet är att frihet och frigörelse förutsätter ett förhållande till andra, jfr även med diskursetikens begrepp om individuell autonomi: individuering sker genom socialisering. Om vi betraktar citatet ovan i ljuset av vår kontext, kommunikation på nätet, kan vi inte slå fast att den kommunikation som föregår där utan vidare leder till större frihet. Det är med andra ord inte tillräckligt att tillgången till kommunikation med andra i princip är fri, det är bara en nödvändig betingelse. Utöver detta måste kommunikationen vara av en sådan art att den tillfredsställer vårt »centrala behov

av att ha tillgång till begrepp som kan användas som redskap i en riktad undersökning, och som är testade, anpassade och utvecklingsbara», som Dewey säger. Det ges dessutom ingen garanti för att deliberationen på nätet även får konsekvenser för den globala demokratin utanför nätet, även om den är kvalitativt god nog i sig själv. Därför kan vi se att även om de legala hindren för fri kommunikation är borta, så följer det inte därav någon förpliktelse till kommunikation. Just en sådan kommunikativ relation till andra är nödvändig även för individuell frihet därför att den är socialt etablerad. Följande citat av John Stuart Mill pekar i samma riktning, och pekar dessutom på behovet av kommunikation mellan olika människor:

På den mänskliga utvecklingens nuvarande stadium är det knappast möjligt att överskatta värdet av att sätta människor i kontakt med andra människor som är olika dem själva, och med tankesätt och handlingar som är olika dem som de är välbekanta med ... en sådan kommunikation har alltid varit en primär källa till framsteg, och är dessutom kännetecknande för vår tid. (Mill, 1848, s. 594).

Här poängteras behovet av kontakt med andra som är annorlunda än en själv – i Mills perspektiv är detta viktigt för framsteg. I detta sammanhang kommer vi precisera att vi betraktar den globala demokratin som ett sådant framsteg. Som vi har argumenterat för ovan är det enkelt att designa hemsidor som sörjer för att folk får möta en mångfald av olika personer och uppfattningar. Men, som vi också har argumenterat för, kan man inte dra slutsatsen att det finns någon förpliktelse att kommunicera från det faktum att Internet gör ett kvalificerat meningsutbyte möjligt.

Så långt är det för tidigt att veta hur meningsutbytet på Internet kan påverka utvecklingen av en global demokrati i en mångkulturell värld. Här har vi pekat på några centrala etiska utmaningar som uppstår genom de möjligheter och begränsningar som detta medium skapar:

1. Hur ska vi tillvarata det etiska ansvar som är grundat på förtroende och autonomi i ett samhälle som i en ökande omfattning

präglas av elektronisk reglering och kontroll?

II. Hur ska vi stärka den politiska autonomi som hotas av en ökad konsumentsoverhördhet?

III. Hur ska vi garantera fora för ett allmänt meningsutbyte på nätet, och förhindra tendensen till individuell filtrering?

Med Cass Sunsteins ord:

[Ett] välfungerande system av yttrandefrihet kan mycket väl äventyras när individerna själva kan designa sina egna kommunikationspaket. (2001, s. 196–197).

En av de viktigaste utmaningarna vi står inför är hur vi ska kunna garantera att kvaliteten på kommunikationen i en globaliserad och mångkulturell värld inte överläts till individuella val i privata rum. Detta skulle hota yttrandefriheten, som vi har argumenterat för ovan. Den största faran tycks vara den liberala marknaden själv, där de flesta värden blir varor på en marknad, och kan lösas in med »general-purpose-money». De viktigaste demokratiska idealen är emellertid inte till salu, och de får heller inte vara enkla att avskaffa.

→

May Thorseth är fil dr, forskare i praktisk filosofi samt ledare för programmet för tillämpad etik vid Norges tekniska och naturvetenskapliga universitet, NTNU.

Noter

1 Artikeln ingår i forskningsprojektet *Gränslös Demokrati*, vilket är finansierat av Vetenskapsrådet. Översättning från norskan av Karin Enflo.

2 Vi följer här Gerald Dworkins definition av autonomi: »En person är moraliskt autonom och endast om han vägrar att acceptera andra som moraliska auktoriteter, dvs. om han inte utan oberoende övervägande accepterar andras omdöme om vad som är moraliskt korrekt» (Dworkin, 1978, s. 157).

3 Jfr Dworkins definition av autonomi ovan.

4 *Fremskrittspartiet* är ett liberalt parti långt ute på högerkanten i norsk politik, och är inte det parti som man först och främst associerar med demokratisk deliberation. Jfr med det tidigare partiet *Ny Demokrati* i Sverige.

5 Se opublicerad magisteruppsats *Demokrati og etikk* av Kevin Tysdal, 2004.

6 För en mer utförlig diskussion om skillnaden mellan politisk suveränitet och konsumentsoveränitet, se Sunstein 2001, s. 195.

7 Negativ frihet är frihet från inblandning och extern kontroll, medan positiv frihet är frihet till att realisera vissa värden: »[N]egativ frihet är frihet från yttre hinder, till exempel från statlig inblandning eller inblandning från andra ... Positiv frihet tolkas vanligtvis inte som frihet från hinder, men som frihet att utforma sitt eget liv, individuellt eller kollektivt» (Berlin, 1969).

8 Addis (1997). Han skiljer mellan positiv och negativ tolerans, och pekar på att negativ tolerans, t.ex. i form av den icke-inblandning som Kukathas försvarar, inte nödvändigtvis är ett uttryck för respekt. Han säger: »Det är faktiskt så att tolerans i den negativa betydelsen ofta helt enkelt är den snällare och mildare sidan av bristen på respekt ... Vi kan referera till detta slags tolerans som paternalistisk tolerans ... Att bli tolererad som den främmande Andre är att samtidigt definieras som någon vars legitimitet i en politisk enhet inte är fullkomligt säkerställd», s. 120.

9 Addis kritiserar, i likhet med bl.a. Walzer (1997), Kukathas negativa frihetsbegrepp. Att behandla andra (som är annorlunda än en själv) med samma respekt kräver att man engagerar sig i den andre, i motsats till att endast tolerera (negativt). Istället för liberalismens negativa toleransbegrepp (med vikt på icke-inblandning), erbjuder Addis begreppet »pluralistisk solidaritet», med vikt på positiv tolerans. Se också Thorseth (2001).

10 Kommunitarismen ställs ofta i kontrast till liberalismen även om en sådan åtskillnad är lite skev. I korthet är huvudskillnaden att kommunitarismen räknar med några grundläggande gemensamma värden, t.ex. rätten till gemenskap och gruppstillhörighet, medan liberalismen är grundad på individuell frihet. Grupp rättigheter kan försvaras även på liberal grundval, men då är huvudargumentet att gruppen – eller gemenskapen – är nödvändig för att realisera individuell frihet. Kymlicka (1995) försvarar en sådan ståndpunkt.

Referenser

- ADDIS, ADENO, »Human Diversity and The Limits of Toleration» i Ian Shapiro och Will Kymlicka (red), *Ethnicity and Group Rights*, New York: New York University Press, 1997, s. 112–154.
- BERLIN, ISAIAH, »Two concepts of Liberty», *Four Essays on Liberty*, London: Oxford University Press, 1969.
- BOHM PEDERSEN, KARIN, »Intervju med professor Thomas Mathiesen», *Aftenposten*, 5 oktober 2003.
- DEWEY, JOHN, *The Public and its Problems*, New York: H. Holt, 1927.
- DRYZEK, JOHN S., *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- DWORKIN, GERALD, »Moral Autonomy» i H. Tristram Engelhardt Jr. och Daniel Callahan (red), *Morals, science, and sociality*, New York: Hastings-on-Hudson, 1978, s. 156–171.
- ETZIONI, AMITAI, *The Limits of Privacy*, New York: Basic Books, 1999.
- FEINBERG, JOEL, »Legal Paternalism», *Harm to Self: The Moral Limits of the Criminal Law*, New York: Oxford University Press, 1986.
- HABERMAS, JÜRGEN, »Wahrheitstheorien» i H. Fahrenbach (red), *Wirklichkeit und Reflexion: Walter Schulz zum 60 Geburtstag*, Pfulligen: Neske, 1973, s. 211–263.
- HABERMAS, JÜRGEN, *Moralbewußtsein und Kommunikatives Handeln*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983.
- HABERMAS, JÜRGEN, »Remarks on Discourse Ethics», *Justification and Application*, Cambridge: MIT Press, 1993.
- KETTNER, MATTHIAS, »Scientific Knowledge, Discourse Ethics, and Consensual Formation in the Public Domain» i Winkler och Cooms (red), *Applied Ethics: A Reader*, Oxford & Cambridge: Blackwell, 1993, s. 28–46.

IT, MULTIKULTURALISM OCH GLOBAL DEMOKRATI

- KUKATHAS, CHANDRAN, »Cultural Toleration» i Ian Shapiro och Will Kymlicka (red), *Ethnicity and Group Rights*, New York: New York University Press, 1997, s. 69–105.
- KYMLICKA, WILL, *Multicultural Citizenship*, Oxford: Clarendon Press, 1995.
- O'NEILL, ONORA, *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- MILL, J. S., *Principles of Political Economy*, 1848.
- REGH, WILLIAM, »Reason and Rhetoric in Habermas' Theory of Argumentation» i Walter Jost och Michael J. Hyde (red), *Rhetoric and Hermeneutics in Our Time*, New Haven & London: Yale University Press, 1997.
- SUNSTEIN, CASS, *repulic.com*, New Jersey: Princeton University Press, 2001.
- TAYLOR, CHARLES, »What's wrong with negative liberty?», *Philosophy and the Human Sciences: Philosophical Papers II*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- TAYLOR, CHARLES, »Cross-Cultural Purposes: The Liberal-Communitarian Debate» i Nancy L. Rosenblum (red), *Liberalism and the Moral Life*, Cambridge: Harvard University Press, 1991.
- THORSETH, MAY, *Legitimate and Illegitimate Paternalism in Polyethnic Conflicts*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, Acta Philosophica Gothoburgensia 8, Doktorsavhandling, 1999.
- THORSETH, MAY, »Flerkulturelle konflikter – mellan autonomi og paternalisme», *Norsk filosofisk tidskrift*, 36, nr 1–2, 2001, s. 83–97.
- THORSETH, MAY, »På sporet av etisk argumentasjon i en global verden», *Globalisering: Spøkelse eller visjon?*, Trondheim: Globaliseringsprogrammet, HF-fakulteten, NTNU, 2003, s. 69–85.
- TOLSTOJ, LEO, *Anna Karenina*, [1875–1878], övers. Sigurd Agrell, Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2003.
- TYSDAL, KEVIN, *Demokrati og IT*, opublicerad magisteruppsats, Universitetet i Bergen, 2004.
- WALZER, MICHAEL, »Response to Kukathas» i Ian Shapiro och Will Kymlicka (red), *Ethnicity and Group Rights*, New York: New York University Press, 1997, s. 105–112.
- YOUNG, IRIS MARION, »Inclusive Political Communication: Greeting, Rhetoric and Storytelling in the Context of Political Argument», artikel presenterad vid Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston, 1998.